

De Antwerpenaar in het groen

Een frisse neus halen? Voor veel Antwerpenaars is het geen probleem. Onderzoek naar hoeveel Vlamingen op minder dan pakweg anderhalve kilometer van een natuurgebied wonen, toont aan dat de provincie goed scoort: 62% van de inwoners hoeft zeker de auto niet te nemen om te gaan wandelen. Ook het oudste natuureservaat van België, het veengebied De Zegge in Geel dat dateert uit 1952 en enkel met een gids kan worden bezocht, ligt in Antwerpen. Het zou wel ernstig worden bedreigd door het oppompen van grondwater van omliggende landbouwbedrijven – een euvel waar veel natuurgebieden in de regio last van hebben.

Dat hoge percentage is natuurlijk een gemiddelde, dat de provincie vooral te danken heeft aan de Kempen: de best genoteerde Antwerpse gemeenten zijn dan ook Grobbendonk, Vorselaar en Vosselaar. Daar woont volgens de berekeningen van Natuurpunt precies iederéén in een natuurgebied. Al worden de bossen ook in deze provincie bedreigd. De jongste vijf jaar werd er 520 hectare bos geroid waarvan slechts 365 hectare werd gecompenseerd door nieuwe aanplantingen. Gemiddeld gaat er in Antwerpen elke dag een bos met de oppervlakte van een voetbalveld tegen de grond. Dat terwijl bijvoorbeeld in Oost- en West-Vlaanderen het aantal bomen stijgt – provincies die verhoudingsgewijs vroeger veel meer landbouwgebied hadden.

Het is hoe dan ook al eeuwenlang de gewoonte dat rijke Antwerpenaars uit de stad in de Kempen hoven van *plaisance*, kastelen en villa's bouwen en bij mooi weer te paard of met de fiets of cabrio de regio verkennen. Want geld verdienen in de stad is één ding, maar rust en propere lucht zijn natuurlijk ook belangrijk. Een gezonde lucht is dan ook een groot thema in Antwerpen, waar de binnenstad en Linkeroever in 2017 tot lage-emissiezone zijn omgevormd. De meest vervuilende voertuigen mogen de stad niet meer in – tenzij tegen betaling – en de regels worden in 2020 nog strenger.

Die pogingen om fijn stof te verdrijven zijn volgens veel Antwerpenaars een druppel op een hete plaat, gezien de nabijheid van de haven. Veel straten waar geen oude dieselmotor meer welkom is, liggen op wandelafstand van de grootste zeehaven van het land, waar per jaar ondertussen 800 rivier- en zeecruises binnenvaren. Die alleen al zijn verantwoordelijk voor een veelvoud van wat de geweerde auto's in de binnenstad aan fijn stof de lucht in zouden kunnen sturen. Het ongenoegen bij enkele actiegroepen steeg nog toen bleek dat rederijen van cruiseschepen aanzienlijke kortingen krijgen op onder meer brandstof als ze kiezen voor Antwerpen. Erg ongelegen allemaal voor de stad, die niet kan wachten om uit te pakken met de gloednieuwe cruiseterminal aan het Steen.

Behoorlijk wat Antwerpenaars zijn duidelijk sowieso van plan om minder met de auto te rijden. In 2018 bleek de provincie Antwerpen kampioen in de aanschaf van elektrische fietsen.

Met meer dan vierduizend inschrijvingen voor speed pedelecs rijden er veel meer Antwerpenaars met zo'n supersnelle e-bike dan de inwoners van Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant samen.

De Antwerpenaar draagt zorg

Dragen Antwerpenaars wel goed zorg voor elkaar? Natuurlijk wel. En die zorg laat ook boeiende sporen na in het landschap en de steden. Een greep:

Uit de tijd dat zorgdragen nog een werk van barmhartigheid was, dateert het beschermde rustoord van Grobbendonk. Dat was oorspronkelijk een godshuis voor arme vrouwen uit 1437, Sint-Maria-Magalena.

In Antwerpen aan de Sint-Jacobsmarkt bouwde de rijke weduwe Helena Van Celst-Kums in 1829 het classicistische Hotel de Vinck en het pand ernaast om tot een tehuis met school waar zwangere meisjes, kansarme meisjes en wezen terechtkonden. Ze noemde het Instituut Van Celst naar haar overleden man. Vandaag is het een TSO-school.

Dat er vroeger wel heel oneerbiedig over mensen met mentale problemen werd gesproken, blijkt uit uitdrukkingen zoals 'hij moet naar Geel' of 'hij is van Geel'. Hij is gek, was de betekenis. Het toont wel aan hoe belangrijk Geel in de geschiedenis van de

Belgische psychiatrie is geweest. Uniek aan die ziekenzorg van Geel, waarvan de roots zeven eeuwen ver reiken, is dat psychiatrische patiënten werden opgevangen in gastgezinnen. Het is een vorm van zorg die in het buitenland veel navolging kreeg. In 1851, toen de psychiatrie net erkend was als geneeskunde, begon het instituut als een staatskolonie. Tien jaar later kwam het ziekenhuis er, waar patiënten alleen ter observatie verbleven tot ze werden doorverwezen naar een gezin en therapie volgden.

Deze staatskolonie en de kolonies van Merksplas en Wortel vonden hun oorsprong in het begin van de 19e eeuw, toen de Nederlanders de plak zwaaiden in het latere België. Willem I was de overlast van landlopers en bedelaars in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden beu en besloot hen voortaan op te sluiten in de nieuw te bouwen kolonies. Niet dat het hem om de zorg en de opvang te doen was. De achterliggende idee was dat de landlopers en bedelaars op boerderijen zouden worden tewerkgesteld en zo in hun levensonderhoud konden voorzien. Op termijn zouden de kolonisten zelfs hun schulden aan de staat kunnen terugbetalen. Vreemd dat de term 'win-winsituatie' toen niet is uitgevonden.

Het idee voor die Maatschappij van Weldadigheid kwam van een generaal die in Nederlands-Indië zijn strepen had verdiend: Johannes van den Bosch. Hij stichtte vijf kolonies in Nederland en twee in België, in Merksplas en Wortel. Die locaties waren niet lukraak gekozen. Net als de Nederlandse kolonies werden

ze gebouwd waar er goedkope heidegrond voorhanden was. Wortel was een vrije kolonie waar arme gezinnen in principe vrijwillig verbleven, in Merksplas werden landlopers en bedelaars opgesloten. Omdat het de bedoeling was dat de kolonies meer zouden opbrengen dan dat ze kostten, en omdat na twintig jaar al duidelijk was dat het altijd meer zou blijven kosten, viel het systeem in duigen.

In 1870 kwamen de gronden en gebouwen in handen van de Belgische staat. In Wortel werden voortaan arme bejaarden en mensen met een beperking opgevangen, in Merksplas bleven de beroepsbedelaars wel achter slot. De bedelarij werd veel later uit de strafwet gehaald en dat betekende meteen het einde voor de kolonies van Wortel en Merksplas. De landschappen werden hersteld waar mogelijk en de gebouwen werden een na een gerestaureerd. De kolonies zijn vandaag uitgegroeid tot grote toeristische troeven voor hun gemeenten.

De Antwerpenaar als Antwerpenaar

Veel Antwerpenaars hebben vooral Antwerpenaars als vrienden en in hun kennissenkring. Zo uitzonderlijk is dat niet, want telkens als een krant weer eens een enquête bestelt over hoe de inwoners uit deze of gene provincie denken over de inwoners uit andere Vlaamse provincies, wordt duidelijk dat er heel vaak in termen van clichés en vooroordelen wordt gedacht – toch zeker bij het invullen van enquêtes.

Misschien is het maar goed ook dat inwoners uit de provincie Antwerpen op elkaar kunnen rekenen, want de resultaten zijn altijd hetzelfde: Oost-Vlamingen, West-Vlamingen, Vlaams-Brabanders en Antwerpenaars vinden unaniem de Limburgers de tofste ‘andere’ Vlamingen. Maar Limburgers en West- en Oost-Vlamingen zijn echt niet dol op Antwerpenaars. Vlaams-Brabanders trouwens ook niet. Zo bekeken lijken Antwerpenaars wel heel erg op elkaar aangewezen!

Maar Antwerpenaars gaan wel voor elkaar door het vuur en zijn gemiddeld gehecht aan hun familie – vooral de Antwerpse tak ervan. Vrienden kiezen ze met zorg, maar wat vooral opvalt: ze hebben meestal een immens leger van kennissen op wie ze ook heel erg gesteld zijn.

En ze zijn heel erg graag op de hoogte. Van alles en nog wat. Zeker als het zich in Antwerpen afspeelt. Telkens als er iets leuks of boeiends plaatsvindt in Brussel, Gent of Brugge, schudden ze het hoofd en vragen ze zich af hoe het komt dat zoiets niet in Antwerpen werd georganiseerd. Maar er is al zoveel te beleven in Antwerpen dat het niet verbaast dat er een rijk regionaal medialandschap blijft bestaan.

Het vlaggenschip daarvan is natuurlijk de Gazet van Antwerpen, die voor het eerst verscheen op 2 november 1891 en een – destijds overduidelijk katholiek – tegengewicht moest vormen voor het liberale Het Laatste Nieuws en de socialistische Vooruit. Vandaag zit de Gazet van Antwerpen onder dak bij Mediahuis,

samen met onder meer De Standaard en Het Nieuwsblad. De krant bestond amper of sommigen hadden er al een scheldwoord voor bedacht dat vandaag een geuzennaam is, door vriend en vijand gebruikt: *de frut*. Als compliment was het in elk geval niet bedoeld; destijds was de eerste betekenis van het Antwerpse dialectwoord ‘geperste kop’, wat in Gent *uufalakke* wordt genoemd, in Limburg *kipkap*, in Zeeland *postekop* en in veel huishoudens *bah hoe vies*.

Op 24 mei 1892 stond het woord voor het eerst in een krant, toen ze in Het Laatste Nieuws de *frut* werd genoemd in een artikel dat deed vermoeden dat ze daar de *Gazet van Antwerpen* maar een ‘*frutgazet*’ vonden. De kop, staart en oren zijn nu eenmaal nooit de chicste onderdelen van een varken geweest. En zoals het gaat met spotnamen is er natuurlijk nog een ander verhaal, wellicht een broodje *frut*. De Antwerpse slager Raes, die vooral geroemd was om zijn *frut*, zou zich in zijn winkel niet hebben ingehouden om zijn mening over de krant te verkondigen, die hij ‘net goed genoeg vond om zijn *frut* in te draaien’. Nog een uitleg is dat de *Gazet van Antwerpen* er in die beginperiode wanordelijk uitzag, met veel korte stukjes kriskras door elkaar geschikt. Bij de *frut* zelf gaan ze voor de eerste versie.

De krant verschijnt met vier regionale edities: Stad en rand (drie keer raden welke stad), Kempen, Mechelen, en Waasland. De *Gazet van Mechelen*, een zusterkrant, ging in 1996 al op in de *Gazet van Antwerpen*.

Het Nieuwsblad van Geel is het oudste nog bestaande weekblad van het land, het eerste nummer verscheen in 1853. Een rubriek ervan heet ‘Woar goade henne?’.

Er zijn nog twee old school vrije radio’s actief in de stad Antwerpen, Radio Centraal en Radio Minerva, die beide met vrijwilligers werken. De opvallendste is Radio Minerva, die zich richt tot de Antwerpse senioren. Minerva draait oldies en evergreens, maar ook jongere Antwerpenaars pikken graag heel af en toe eens een streepje van Minerva mee.

Schoonselhof

Als Antwerpenaars uit de stad gestorven beroemde Antwerpenaars in stijl willen gedenken, is het Schoonselhof al een eeuw de uitgelezen plaats. De stedelijke begraafplaats ligt op grondgebied van de districten Wilrijk en Hoboken. Op het voormalige landgoed – een buitenverblijf van kooplieden uit de 16e eeuw – zorgen parken en bloemperken ervoor dat het rustig wandelen is tussen de graven van bekende Antwerpenaars. Van Hendrik Conscience, Jef Nys en Ferre Grignard over Willem Elsschot, Alice Nahon en Paul van Ostaïjen tot La Esterella, Bob Davidse, Nicole Van Goethem en Herman de Coninck.

Niet dat er alleen roem wordt herdacht in de stilte van Schoonselhof. Er zijn tal van grafmonumenten. Zo liggen de lichamen van vijf mannen onder het grafmonument voor *den Bougie*, zoals de kaarsenfabriek van Borgerhout in de

volksmond werd genoemd. Een uit de hand gelopen betoging voor het algemeen stemrecht voor mannen bij de kaarsenfabriek werd in 1893 door de rijkswacht op kogels onthaald. Er vielen vijf doden en veel gewonden; de begrafenis van de dode slachtoffers groeide uit tot een massamanifestatie. Ook voor hen is het Schoonselhof de laatste rustplaats.

De Antwerpenaar met uitsterven bedreigd

Elk seizoen stoppen er ongeveer dertig kleine kermissen in België, een fenomeen dat al meer dan tien jaar goed merkbaar is. Vaak gebeurt dat na de indiensttreding van een nieuw gemeentebestuur, vandaar dat wie moet leven van de kermissen in een verkiezingsjaar altijd wat nerveuzer is dan anders.

Zo werden in 2019 nog drie van de zes kermissen in Herentals geschrapt. Elke schrapping wordt met meer ongenoegen onthaald door de foornijveraars, die steeds minder kansen krijgen om ergens hun tenten op te slaan. Soms gaat dat gepaard met blokkades of betogingen. Kermissen die niet geschrapt worden, krimpen dan weer in. De belangstelling is vaak aan de lage kant, waardoor foorkramers juist proberen om op zoveel mogelijk grote kermissen te staan, waar gemiddeld meer te verdienen valt.

De keizerin van de kermissen van Antwerpen blijft natuurlijk de Sinksenfoor in de stad. Die kwam dan weer om heel andere redenen in de problemen. Sinds 1969 stond die kermis – samen

met Brussel, Hasselt en Luik hoort ze bij de grootste van het land – op de gedempte Zuiderdokken en hoe belangrijk de locatie was voor de foorkramers en de Antwerpenaars, mocht in 2009 blijken uit een boek dat Michel Follet schreef naar aanleiding van de veertigste verjaardag van die verhuis. De buurt veranderde evenwel en in 2013 spande een handvol bewoners van rond het terrein een kort geding aan met de bedoeling de Sinksenfoor op een andere locatie te laten plaatsvinden. Uiteindelijk moest de kermis vanaf 2015 elders worden opgesteld. De nieuwe locatie werd Park Spoor Noord in Borgerhout. In maart 2014 hadden misnoegde foorkramers nog Antwerpen platgelegd door met een driehonderdtal kermisvrachtwagens alle invalswegen te blokkeren – een stunt die ze twee maanden voordien in Binche al hadden uitgehaald toen daar twee kermissen werden geschrapt – maar het mocht niet baten.

Niet dat het de eerste keer was dat de foor moest verhuizen. Van 1875 tot 1968 stond de Sinksenfoor op de Leien in een opstelling vergelijkbaar met Brussel, maar dat was door de stijgende verkeersdrukte niet langer mogelijk. Deze keer reageerden duizenden Antwerpenaars evenwel erg misnoegd en de vrees groeide dat het publiek de weg naar Borgerhout niet zou vinden voor het evenement.

Uiteindelijk, na een kalme start, lijkt alles vergeten en vergeven. De kermis van 2019 lokte dagelijks 23.000 bezoekers (11% meer dan in 2018) en er waren geen klachten meer. Al zijn ook de burens van rond Park Spoor Noord niet helemaal blij...

Is de religieuze oorsprong van de Sinksenfoor en vele andere kermissen vandaag niet meer zo duidelijk, dan is dit wel het geval voor de processies die her en der plaatsvinden. Ook die krijgen het steeds moeilijker om vrijwilligers bij elkaar te krijgen en in Antwerpen is dat niet anders. Vaak lukt het nog wel om een harde kern bij elkaar te krijgen, maar voldoende figuranten vinden wordt een grote uitdaging. Klassiekers als de Mechelse Hanswijkprocessie en de Sint-Gummarusprocessie van Lier in oktober lokken nog steeds veel bezoekers en bedevaarders van ver buiten de regio. De Hanswijkprocessie gaat terug op een legende, waarbij in 988 een schip met koopwaren vastliep op de Dijle. Het leek maar niet los te krijgen, maar toen iemand een houten Mariabeeld dat aan boord was aan wal bracht, kwam het schip vanzelf los. Dat werd gezien als een teken dat Maria Mechelen koos als haar verblijfplaats, of tenminste een buitenverblijf. Sinds 1273 wordt het beeld jaarlijks rondgedragen door de binnenstad. In 2023 wordt alles uit de kast gehaald om 750 jaar Mariaverering te vieren.

De vijfjaarlijkse Sint-Dimpna-Ommegang stapte in 2015 nog met 1500 figuranten door de straten van Geel en door de regen, maar in Bornem voelden ze datzelfde jaar dat de belangstelling al te zeer was afgenomen voor het – ook vijfjaarlijkse – Passiespel *Kristus aan de Schelde* op een kerkberm in deelgemeente Mariekerke. Dat verliep al decennialang volgens een strak scenario en in een oubollige regie die steeds minder mensen op de been bracht. Het was ook een playback-passiespel: de tekst werd al jarenlang alleen als bandopname ten gehore gebracht.

Nu moet een nieuw team zorgen voor een hedendaagse versie, die 'Passie 2020' zal heten. Met acteurs die hun rol live spelen.

De Mariaprocesie van Antwerpen heeft een ander verhaal: die was uitgestorven, maar is onlangs verrezen. In de jaren 50 werd ermee gestopt om een meer dan vijf eeuwen oud Mariabeeld rond de kathedraal te dragen, omdat de processie als niet meer van deze tijd werd weggezet. Enkele gelovigen zetten er letterlijk en figuurlijk hun schouders onder om die traditie opnieuw op te nemen en de processie gaat sinds 2016 weer elk jaar uit op 14 augustus, de vooravond van Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart. Vijf ploegen van telkens acht mensen dragen het beeld van 360 kilo in zo'n drie kwartier plechtig rond de Antwerpse kathedraal. In 2019 kopte de Gazet van Antwerpen hierover nog: 'Onze-Lieve-Vrouw onthaald als een vedette.'

Carnaval is zo'n ander volksfeest dat niet meer is wat het ooit was. Veel stoeten zijn al lang vervangen door kindercarnavalfeesten, waarvoor de ouders zich niet hoeven te schminken. In de Vlaamse provincies heeft carnaval nooit bijzonder sterk gestaan, op uitschieters als Aalst, Halle en Hasselt na, en is het hooguit een schijntje van wat het in pakweg Nederland betekent. De meeste Vlamingen konden de carnavalsliedjes van André van Duin en Vader Abraham natuurlijk ook beter verstaan dan die uit Aalst.

In de provincie Antwerpen leeft het carnaval vooral in de Kempen, waar enkele nog steeds florierende stoeten soms een

zeer lange geschiedenis hebben. De stoet van Herenthout is zelfs de oudste die op vastenavond uitgaat. Sinds 1892. De carnavalstoet van Essen is al meer dan een halve eeuw oud en de grootste van de Noorderkempen, op wandelafstand van de grens met Nederland. Verder zijn het vooral de carnavalverenigingen van Baarle-Hertog, Vosselaar, Wortel, Geel en Rijkevorsel die pluimen op hun zotskap mogen steken en hoge bezoekersaantallen op hun kaken mogen schminken. Maar ook in deze regio geldt: ofwel geen stoet meer, ofwel niet ieder jaar. Bij de stad Antwerpen krijgen vooral Ekeren en Aartselaar nog volk bijeen met carnaval.

Groenten kijken, klokken rapen

Mechelen schafte de carnavalstoet in 2019 af. De belangstelling bleek gewoon niet groot genoeg meer. Tot 2000 had Mechelen ook nog een halve eeuw lang een bloemen- en groentecorso waarbij de praalwagens vooral met groenten werden versierd. Vandaag is het de Wuustwezelse deelgemeente Loenhout die uitpakt met het grootste bloemencorso van Antwerpen. Meer bloemen, niet zo veggie.

De Mechelaars kunnen zich nog troosten met de gedachte dat het klokkenwerpen er nog leeft, na meer dan zeventig jaar. Een mens staat er niet bij stil wat er zoal vanop kerktorens en tempels naar de burger wordt gegooid als volksvermaak: katten, geiten, vlas- en andere poppen, baby's, snoep (niet de creatiefste uiting van folklore, dit)... In Mechelen gaat het dus om klokken. Niet de echte klokken natuurlijk,

dat zou te duur zijn en bovendien onnodig hard aankomen. Eerst waren het papieren klokjes, nadien grote kartonnen klokken die vanuit de Romboutstoren over de Grote Markt zoefden en twintig miniklokken losten boven de massa. Dat bleek geen heilzaam systeem. Aan die 'vliegende klokken' zat een lont en om die aan te steken moest iemand half uit de toren hangen en halsbrekende toeren uithalen, onderwijl vloekend omdat hij vergeten was een testament op te maken. Bovendien gingen de prijzen, als de wind een beetje wispelturig was, vooral naar toevallige voorbijgangers een paar straten verder. Tegenwoordig gaat het er nogal hi-tech aan toe, met polyester klokken die radiogeleid en computergestuurd over het edele plein suizen en plastic klokjes droppen – in twintig daarvan zit een bon, goed voor een bronzen klokje. De gretige grabbelaars bezeren zich vaak bij het bemachtigen ervan – snijwonden en gebroken vingers komen het vaakst voor maar dat hangen ze natuurlijk niet aan de grote klok.

Poortje Pik

Alweer in de Kempen loopt een bizarre traditie op zijn laatste benen: Poortje Pik. Voor wie er niet mee vertrouwd is, lijkt het vooral een potje burens treiteren. In de nacht van 30 april gaan in enkele grensgemeenten vooral jongeren, na uitbundig cafébezoek, in hun dorp op wandel en uit voortuintjes sleuren ze van alles mee dat niet goed is vastgemaakt: van tafels, plantenbakken, kinderspeeltuigen en fietsen tot ladders, aanhangwagens en bouwmetaal. Dat wordt dan keurig op